

سه کتاب تاریخی از پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

به نوعی در تبیین این قبیل زوایای این دوره حساس است.

۲- دولت عثمانی از اقتدار تا انحلال

دولت عثمانی یکی از پایدارترین دولت‌های مسلمان است که بیش از شش قرن، در صحنه سیاست اسلامی، در جهت ایجاد یک امپراتوری در سرزمین‌های اسلامی و دفاع از آنها در برابر دولت‌های اروپایی، ایفای نقش کرد. اهمیت این دولت در جهان اسلام، به ویژه در تاریخ دوره اخیر اسلامی، بسیار روشن نیست. وسعت جغرافیایی، نیروی نظامی گسترده، فتوحات بزرگ، آثار تاریخی پرشکوه، همراه با عمری دراز که کمتر سابقه‌ای در تاریخ دولت‌های اسلامی و حتی غیراسلامی دارد، عظمتی به آن بخشیده است که همگان به آن اعتراف دارند. به موازات آن، کینه اروپاییان نسبت به این دولت مسلمان، که به مناسبات میان آنان طی قرن شانزدهم میلادی به بعد باز می‌گردد، بر همگان روشن است؛ کینه‌ای که سبب شد تا اروپای متحد، طی قرن نوزدهم و بیستم میلادی، به توطئه‌گری و مبارزه با دولت عثمانی پرداخته و با استفاده از عناصر داخلی، شورش‌های قومی و جنبش‌های به اصطلاح نوگرا، به طور کامل آن دولت را قلع و قمع و مهمترین مانع را از سر راه خود برای تسلط بر منطقه بردارد. شناخت این دولت و نقش جهانی آن در دفاع از ممالک اسلامی، همراه با تجربه‌های تلخ و شیرین و زشت و زیبای آن در مسایل داخلی و مبارزات فرقه‌ای، امری لازم و ضروری است. طبعاً اهمیت شناخت این دولت، برای ما ایرانیان که همسایه دولت عثمانی بوده و طی قرن‌های متوالی در جنگ و صلح با آن بسر برده‌ایم، بیشتر آشکار است.

کتاب حاضر که به طور اختصار به بررسی تاریخ دولت عثمانی از آغاز تا زوال آن پرداخته و در انتها فهرستی از سلاطین،

۱- صفویه در عرصه دین، فرهنگ و سیاست

مجموعه‌ای که عنوان صفویه در عرصه دین، فرهنگ و سیاست روی آن نهاده شده، و می‌بایست نام دقیق‌تر «مطالعاتی درباره دوره صفوی» را بر آن نهاد، عبارت از چهل نوشتار است که برخی پژوهشی و شماری هم مرور بر آثار مکتوب این دوره، برای عرضه مواد لازم جهت پژوهش در دوره صفوی است. طبعاً در هر نوشتار، تلاش بر آن بوده است تا نکته و مسأله‌ای از این دوره تاریخی، روشن شود. اهمیت تاریخی دوره صفوی برای حیات فرهنگی، سیاسی و مذهبی کشور اسلامی ایران از یک سو و کم‌توجهی به اندوخته‌ها و داشته‌های آن دوره، انگیزه اصلی مؤلف برای پدیدآوردن این اثر بوده است. نگاهی عمیق به این دوره تاریخی و مقایسه داشته‌های آن با وضعیت فرهنگی - مذهبی امروز ایران، می‌تواند ارتباط عمیق این دو مقطع تاریخی را نشان داده و طبعاً اهمیت لزوم شناخت آن دوره را برای درک واقعیات و عمق فرهنگ امروزی ایران اسلامی نشان دهد.

به طور کلی، آنچه در این اثر آمده، به سه عنوان دین، فرهنگ و سیاست باز می‌گردد. عناوینی از قبیل رسمیت تشیع در ایران عصر صفوی، نماز جمعه در دوره صفوی، بحث فقهی غنا در دوره صفوی و تقابل فقه و تصوف در این دوره به بررسی گوشه‌ای از ابعاد دینی - مذهبی این دوره می‌پردازند. در بخش فرهنگ، بحث از کتابخانه‌های دوره صفوی، وقف در دوره صفوی، قصه‌خوانی در این دوره و جنبش ترجمه آثار عربی به فارسی در این روزگار به بحث در حوزه فرهنگ اختصاص دارد. همچنین عناوینی چون ساختار حکومت در ایران صفوی و نقش علما در آن، گزیده منابع فکر و فقه سیاسی شیعه در دوره صفوی، مشاغل اداری علما در دولت صفوی و نیز بحث از علل زوال صفویان به نوعی به جنبه‌های سیاسی این دوره باز می‌گردد. بقیه مباحث نیز

اسماعیلی ایران رقیب سرسخت دو نهاد «خلافت» و «سلطنت» بودند، بیش از آن که با زور سلاح، طرفدارانی بیابند، به پشتوانه مدرسه فلسفی و کلامی خود پیشروی کردند. در این مدرسه آنچه بیشتر اهمیت داشت، «اندیشه سیاسی» آنان بود، که با طرح محور «رهبری جامعه اسلامی» حقانیت خود را تبیین و معرفی می کرد.

این اندیشه سیاسی با ابتدای بر فلسفه «انسان شناسی» و «جهان شناسی» خاص خود تأثیر بزرگی بر جای گذاشت. به حدی که بزرگان فکر و اندیشه آن روزگار جهان اسلام به نقد و نقض آن پرداختند و حتی خلفا و حاکمان و امیران، عالمان را بسیج کردند تا از پیشروی این اندیشه عمیق که بدون تردید جغرافیای سیاسی و مذهبی را بر هم می زد جلوگیری کنند. یکی از دولت های قوی و استوار در این مسیر، دولت فاطمیان بود که پس از انتقال از شمال آفریقا به مصر، نقشی اساسی در گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی ایفا نمود. تسامح و مدارات مذهبی در حکومت در عین پابندی به اصول اسماعیلیه یکی از ویژگی های روشن آن دولت است. کتاب فاطمیان در مصر ضمن نقد و بررسی منابع تاریخی این دوره و سیر تاریخی فرقه اسماعیلیه، زمینه های شکل گیری دولت فاطمی در مغرب را بررسی می کند و سپس تاریخ فاطمیان در مصر را با تکیه بر تاریخ اجتماعی دنبال می کند.

سیمای علمی و فرهنگی مصر در این دوره از دیگر فصول کتاب است. از آنجا که این بخش از تاریخ تمدن اسلامی برای فارسی زبانان و تاریخ پژوهان کشورمان کمتر شناخته است، فصلی از منابع اصلی در این دوره ضمیمه شده تا علاقه مندان از رهگذر این کتابشناسی مطالعات خود را تکمیل کنند. ثبت و تفسیر اصطلاحات تاریخی خاص این دوره نیز از ویژگی های دیگر کتاب است.

صدراعظم ها و شیخ الاسلامان عثمانی را آورده است، در ردیف کتاب هایی است که از سوی گروه تاریخ پژوهشکده حوزه و دانشگاه به قصد شناساندن تاریخ دولت های مسلمان از عربی به فارسی ترجمه شده است. امیدواریم مورد استفاده عموم دانش پژوهان به ویژه دانشجویان رشته تاریخ قرار گیرد.

۳- فاطمیان در مصر

شکل گیری فرقه اسماعیلیه در قرن دوم هجری، حادثه مهمی در تاریخ فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جهان اسلام به شمار می آید. از زمان ظهور و آشکار شدن فعالیت های این «فرقه مذهبی» در اواخر قرن سوم هجری که مقارن با تأسیس دولت اسماعیلی مذهب فاطمیان در شمال آفریقا بود، سه مکتب و یا مشرب فکری در تحلیل و تعلیل شکل گیری این «فرقه» پدید آمد. گروهی بر این اعتقاد بودند که عوامل فرهنگی و آرمان خواهی در پیدایش این مذهب و فرقه دینی مؤثر بوده است. دسته ای دیگر بر این باور بودند که گروهی غیرمسلمان، این جریان را پدید آوردند

تا مسلمانان را از مسیر «شریعت» خارج کنند. و بالاخره گروهی هم زمینه های اقتصادی و اجتماعی خاصی را در پیدایش و رشد این فرقه جستجو می کردند.

هرچند عموم مسلمانان و خصوصاً شیعیان اثنی عشری اصالت و قداست این نحله فکری را با عنایت به منابع نخستین که «روایت» و «حدیث» است انکار می کنند، اما ما معتقدیم که اسماعیلیان نقش عمده ای در تاریخ سیاسی اجتماعی اسلام و نیز «ایران» ایفا کرده اند و در گستره تمدن و فرهنگ اسلامی و حتی تفکر بشری باید به آنها به طور جدی نگاه کرد. اسماعیلیان که زمانی با تشکیل امپراتوری فاطمی در مصر و شمال آفریقا و دولت